

Апостал каханья: Рыгор Крушына

Унікальнасьць паэзіі Рыгора Крушыны — ня толькі яе жанравая й тэматычная своеасаблівасьць, але й выразная эмацыйна-пачуцьцёвая накіраванасьць — ужо зьвярталі на сябе ўвагу дасьледнікаў.¹²⁸ Прымаючы відавочнае, паспрабуем разгледзець адметнасьць мастацкіх сродкаў адлюстраванья эратычнага ў вершах паэта й зробім гэта пераважна на матар’яле зборніка Крушыны «Выбраныя творы»,¹²⁹ дзе сувязь паміж вобразам, мовай і эрасам найбольш відавочная. Менавіта ў гэтай кнізе Крушыны бясполая беларуская літаратура губляе сваю цнатлівасьць.

*Эрот са мною. Прызнаюся,
Ён неразлучны сябра мой.
Мы разам зь ім на Беларусі
Дуэт наладжвалі іграй.*

[136]

Герой паэзіі Крушыны на самоце аддаецца ўспамінам (*марам, снам, летуценьям, мроям* — паэт выкарыстоўвае вялікі

¹²⁸М. Скобла. Па акропалі казачных сноў // Роднае слова. 1993. №8; В. Рагойша. Душа беларуса — крышталь // Беларусь. 1993. №6.

¹²⁹Р. Крушына. Выбраныя творы. НЁ.—Мюнхэн, 1957. Нумары старонак падаюцца ў прастакутных дужках.

сынанімічны рад найменьняў) пра мінулыя экстазы, адначасна актыўныя й пасыўныя, фізычныя й духовыя, паэтычна пераадолюе трагічную рэальнасьць расстаньня. І, мабыць, тут бярэ свой пачатак адметная нота эратычнай паэзіі паэта.

Гэта адчуваньне «каханка-пераможцы»: «Ты моцна тулішся. Ты згодная» [65], «Ціхі шэпат вуснаў пульсных, Супраціву, просьбы жменькі: — Кінь, ня трэба! Не, ня слухай... Ах, яшчэ... Яшчэ... дурненькі» [166]. Жаданьне быць першым і адзіным: «Ты ўся мая — ад скроні і да пят» [68], «І ты цяпер, твой сьпеў дзявочы // Раскрытай кнігай на стале. // Я хочу першым кнігу гэту // У рукі ўзяць і прачытаць» [135], «Я да цябе прыходжу першым» [142]. Адстойваньне свайго права на блізкасьць: «Ня трывожце маю маладую спакусамі, Не чапайце рукамі, паглядам, замоваю. Гэта я маю права гарачымі вуснамі Пражыць ейнае цела пругкое, вясновае» [64].

Нават Беларусь-Радзіма, незабыўная, пакутная, зьявоненая, вобраз якой у эмігранцкай паэзіі нязьменна быў узьнёславызначальны, у вершах Крушыны паўстае перш за ўсё як вобраз Жанчыны, Маці (са сьвятым у беларускай паэзіі значэньнем), Сястры (з хваляваньнем за лёс роднага), Каханкі: «Сястра, каханка, мая маці, мой вобраз сьветлы і сьвяты»¹³⁰ [160].

Менавіта каханьне й зьвязаныя зь ім радасьці й страты зьяўляюцца тым акном, празь якое паэт бачыць сьвет: «Я пакінуў хату бедную, бы няўцешную ўдаву» [30], «бусел удовы» [23], вішня — «яна, як маладая» [56].

Каханьне ў Крушыны заўсёды адкрыта эратычнае. Жанчына вабіць яго прыгажосьцю формаў, чаканымі магчымасьцямі, нарэшце — даступнасьцю.

Ці ня раз плячыма

¹³⁰Параўнай:

*Ты ляжыш неакрытая,
Бессаромна-прынадная.
Мне чужая і ўсё-ж такі родная,
Бо нагадваеш Случчыну.*

Р. Крушына. Вячорная лірыка. 1963. С. 56.

*Паціскала:
Тут усё магчыма
Ў гордых скалах.
Тонкі шоўк бікіні
Скраў твой сорам...
Мора пену ўськіне, —
Мы паўторам,
Лясьнем даланямі
На тэй хвалі,
У якой мы днямі
Пал хавалі.*

«На пляжы»

Трагічна, што жанчына прыцягальная ня толькі для лірычнага героя, але й для захопніка-гвалтаўніка: «Красуню лашчыць Квазымода На паняволенай зямлі» [149].

Але паэт адштурхоўваецца ад трагічнага. Нездарма апошні прыжыццёвы зборнік паэта «Сны і мары» (1975) распачынаецца вершам «Я жыў на акропалі казачных сноў» [7]. Як атрымалася гэта ў паэта-выгнанца — жыць у казачных снох? А як жа страта сваякоў, паняверка Бацькаўшчыны, усьведамленьне, што не пабачыш яе вольнай, няпростае жыццё на чужыне? Адказы знаходзім на старонках таго ж зборніка. Крэда Крушыны: «Я ня хочу бачыць хмары, Верадзіць мой чысты зрок» [15], «Ня кіну адно — будаўніцтва прыгожых паветраных замкаў» [88]. Паэт называе сябе летуценнікам, фантазёрам, носьбітам сноў [86]. Ён дазваляе сабе быць «у спакоі і цяпле» [58].

Калі ж прыгадваецца Бацькаўшчына, Крушына гаворыць: «Я ўстрываю памяці гангрэну» [48]. Сапраўды, «бываюць, крыў Божа, благія мінуты», прызнаецца паэт, калі немагчыма ўцячы ад непрыемнага:

*З газэтнае хронікі злыя навіны:
Піраты ў паветры.. Паўстаньні.. Разбой..
Ці можна сьмяяцца ў такія хвіліны?
Ці горкі настрой адпадзе сам сабой?
Я ў смутку нямею на гэткім пытаньні:
— Чаму часта плодзіцца зло на зямлі,*

*А людзі маўчаць у душэўным хістаньні,
Насупраць нічога зрабіць не змаглі.*

[174]

Гэта радкі зь верша «Элегія». А на наступнай старонцы — верш «Масты пачуцьцяў»:

*Хараство, чысьціня, цяплыня!
І ня хочацца думаць пра тое,
Што ёсьць войны і зьлёт груганья, —
Непатрэбнае нам і пустое.*

[75]

Адсюль і жыцьцесцьвярджальнае: «Жаданы час надыдзе... Стаяцьме зноў ля родных вёсьніцаў Былая белая нявіннасьць» [33].

Крушына часта выкарыстоўвае слова «каханьне» й вытворныя ад яго (у зборніку «Выбраныя творы» ўжытыя 74 разы), слова «любоў» і вытворныя ад яго «люба», «любянятка» (67 разоў).

Эратычнае перадаецца ў мастацкім творы літаратурнымі найменьнямі, пазалітаратурнай лексыкай, зўфэмізмамі, мэтафарычнымі фігурамі. Эратычныя мэтафары Крушыны грунтуюцца звычайна на сутыкненьні нэўтральных назоўнікаў мужчынскага й жаночага роду, што ў адпаведным кантэксьце спараджае дадатковыя сэнсавыя адценьні.

Так, фон, на якім адбываецца дзеянне верша «Ля ракі» [66], надзвычай просты: Ён (верш ад першай асобы) і Яна на беразе ракі вудзяць рыбу. Лексыка нэўтральная: *рака, вада, човен, плотка, павучок, кручок, патанець, плыць, водная гладзь* і г. д. І вось на гэтым фоне пачынаецца любоўнае збліжэньне — ад «ціхенькага пытаньня» да «ты патанула ў абдымках маіх». Сутыкненьне назоўнікаў мужчынскага й жаночага роду *вада* — *плавучок, плотка* — *кручок* стварае адкрыты эратычны падтэкст: «Над вадою трымцеў плавучок. Можна плотку падчэпе кручок?» Тут кантэкстуальнае значэньне *кручка* — фалічнае. Верш завяршаецца дзеяннем: «кручок» «патане ў вадзе» — мэтафара *coitus*'у.

Такія вобразы нярэдка ў Крушыны: «Ідзе ў мае абдымкі ўпасці, Трымцець, як човен на вадзе» [141].

Прыкладна гэтаксама будзеца верш «Каштаны» [67], дзе першыя чатыры радкі ня што іншае, як разгорнутая мэтафара, створаная зноў жа на сутыкненьні назоўнікаў мужчынскага й жаночага роду: «Сьпелы плод *кастрычнік* з дрэва рве. Копаецца мяккая *шкарлупка*. І, падскокваючы, карыя каштаны У густой хаваюцца траве». Апошнія строфы верша — пранікненьне мужчынскага ў жаночае:

*Дарагая, ў добры час прыйду!
Па вясьне ў дні шумнае паводкі
Я, нязломны ў бурах, прабяруся
Да цябе, як промень праз ваду.*

Вобразы «хвалі», «пены» ў паэтычным арсэнале Крушыны — адныя з найбольш любімых аўтарам, і, у першую чаргу, дзякуючы сваім магчымасьцям сэмантычнага пераасэнсаваньня. На такім разьвіцьці сэнсу і грунтуецца верш «Марская скала» [55], які пачынаецца апісаньнем уяўнай недаступнасьці герані: «Кінь залёты рупныя! Я — з граніту скала, Надта недаступная», а завяршаецца натуральным збліжэньнем:

*Мне руку сьціскала:
Бура падымалася,
І на ўзмор'і скала
Хваляй сагравалася.*

Разгорнутай зрачычай мэтафарай зьяўляецца паэма «Эротава скрыпка». Як у музычным творы (як і ў соітус'е), у паэме вытрыманы этапы:

Увэртура:

*Кроў закіпае. Я хмялю...
Я ў палынеючым агні,
Агонь сьвятарнага алёю
Душу працяў да глыбіні...
І моцна струны ўжо напята
На ціхай ліры на маёй.*

[136]

Разьвіцьцё тэмы:

*Пад Эротаву іскрынку
Імправізуе песьнятвор.
Вулькан свой жар хаваў глыбокі,
А потым зрынуў на прастор.
Я твой Вэзуві, ты — Пампэя,
Імпэтнай лявай абыму...*

[138]

Момант coitus'у:

*Пяюнька-скрыпка аж дрыжыць,
А смык узняты. Гукаў бура
Во-во на струнах прабяжыць.*

[143]

Кульмінацыя-«аргазм»:

*Эрот гатовы да фіналу.
Ізноў узняўся смык старчма,
Даткнуўся іскрынкі, і памалу
Вакол рассоўваецца цьма.*

[144]

Фінал:

*Эрот узрушаны дазваньня.
Ірдзее кропелькамі кроў.
.....
Адразу змоўклі струны-чары,
Схіліўся стомлены Эрот.*

[145]

Сапраўды, «і як можа хто-небудзь, хто бярэ пад развагу гэтак аграмадны матэрыял і маральныя моцы, як боскія асобы, ня бачыць бога ў Эрасе, які злучае ўсе рэчы?»¹³¹

¹³¹Вэрнэр Егэр. Тэалёгія грэцкіх думаньнікаў / Пераклад Яна Пятроўскага. Флярыда, 1980. С. 18.